

Thematic Analysis of the Political-Social Functions of the Imam in the Hadiths of Imam Reza (A.S.)

Mohammad Emami¹ | Gholamreza Behrouzi Lak²

1. Ph.D. Student in Political Science, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. (Corresponding Author)
Email: emami6022@mailfa.com
2. Professor, Department of Political Studies, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.

Article info

Abstract

Article type:

Research Article

Received:

24 November 2024

In Revised form:

12 January 2025

Accepted:

18 January 2025

Published:

26 February 2025

This research aims to explain the position of the institution of Imamate in the social and political spheres by analyzing the socio-political functions of the Imam within the discourse of Imam Reza (peace be upon him). The underlying assumption of this study is that the Imam, as the executor of divine will, not only did not abandon his role in the public sphere but actively and proactively shouldered the responsibility of guiding and governing society. The central question is to identify and extract these functions from the narrative texts left by Imam Reza (peace be upon him), thereby providing a theoretical model for the Imam's agency in the world and revealing the capacities of this divine institution to address the needs of human societies. The research methodology is qualitative and employs "thematic analysis". This method, focusing on narrative texts, extracts, organizes, and analyzes basic, organizing, and global themes, and by drawing a coherent network of inter-thematic connections, leads to the structuring of a model. The research findings, based on the thematic analysis of the hadiths of Imam Reza (peace be upon him), identify four fundamental functions of the Imam in the socio-political arena: First, the function of invitation and spirituality-creation, which is tasked with explaining and promoting religious foundations. Second, the executive-legislative function, based on which the Imam is the executor and establisher of the Shari'ah within society. Third, the management and leadership function, which establishes the Imam as the central axis for administering and managing the social order. And fourth, the function of providing order and security, which guarantees the survival and stability of society under religious governance. Collectively, these four functions outline a coherent framework of the Imam's key roles, which can provide a suitable theoretical basis for redefining religious governance in contemporary Islamic societies.

Keywords: Razavi Hadiths, Functions of the Imam, Islamic Society, Thematic Analysis, Political Conduct.

Reference: Emami, Mohammad & Behrouzi Lak, Gholamreza. (2024). A Thematic Analysis of the Political-Social Functions of the Imam in the Narrations of Imam Reza (A.S.). *Imam Reza (A.S.) and Contemporary Sciences*. 2(6). 6-35.

Publisher: Imam Reza (A.S.) International University

Doi: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.427000.1048>

1. Introduction

Imamate ,as a fundamental pillar of Shi'a thought ,is not merely a doctrinal position but an influential institution within the social and political spheres of Islamic society .A correct understanding of the various dimensions of this divine institution, especially in the social and political arenas ,is essential to the Shi'a intellectual system .This research aims to explain the position of the institution of Imamate in the social and political spheres by analyzing the socio-political functions of the Imam within the discourse of Imam Reza(A.S).

The primary research problem is to identify and extract these functions from the narrative texts(Hadith)remaining from Imam Reza(A.S) ,in order to present a theoretical model for the Imam's agency in the world and to reveal the capacities of this divine institution for responding to the needs of human societies .Contrary to minimalist views that introduce the Imam solely as a religious scholar and deny his involvement in social ,political ,and administrative affairs ,this research emphasizes the Imam's active and proactive role in guiding and governing society.

2. Research Objectives

The central question of this research is :From the perspective of Imam Reza(A.S). what functions does the existence of the Imam have for society ,and what do these functions encompass ?The subsidiary objectives are:

To systematically extract themes related to the functions of the Imam from Razavi narrations.

To map the network of themes and identify inter-thematic relationships.

To present a structured model of the Imam's functions in the socio-political sphere.

To provide a reasoned response to views that deny the socio-political role of the Imam.

To explain the real position of the Imam in society and demonstrate the various dimensions of his role.

To provide theoretical foundations for redefining religious governance in contemporary Islamic societies.

3. Methodology

The chosen research method is the qualitative method of "Thematic Analysis".

This method has been used as a systematic approach for identifying ,analyzing ,and

presenting latent patterns within qualitative data .Thematic analysis is considered an efficient process for analyzing texts ,transforming non-centralized and heterogeneous data into deep and structured information .The statistical population of the research consisted of narrations transmitted from Imam Reza(A.S). in reliable sources such as‘ Uyun Akhbar al-Rida and Musnad al-Rida ,from which twenty narrations were selected and analyzed using a purposive sampling method .The analysis process was conducted at three levels :extraction of basic themes ,identification of organizing themes ,and finally ,extraction of global themes.

The theoretical framework of the research is based on the“ Theory of Imamate in Shi’a Thought ”with an emphasis on” Socio-Political Functionalism “.Within this framework ,Imamate is defined not only as a divinely appointed position and succession to the Prophet ,but as an influential institution in organizing the social, political ,and cultural affairs of Islamic society.

4. Findings

Based on the thematic analysis of the narrations of Imam Reza(A.S).four fundamental functions for the Imam in the socio-political sphere have been identified:

1.The Function of Invitation(Da’wah)and Spirituality-Creation :The Imam acts as the one who invites people to religion and spirituality ,explains divine knowledge, and guides society towards absolute perfection .This function is manifested in narrations such as” He invites to the way of his Lord “and” The inviter to God “.By combining eloquent speech and an exemplary practical conduct ,the Imam guides in such a way that it directs truth-seekers to the pure spring of knowledge.

2.The Executive-Legislative Function :The Imam is the executor and establisher of the Shari’ah within the fabric of society .This role includes establishing divine limits ,executing legal rulings ,and institutionalizing religious obligations .Narrations such as” He establishes the limits of God “and“ The enactment of limits and rulings ”emphasize this function .The Imam ,as the one upholding God’s command on earth ,undertakes the responsibility of establishing divine limits in society.

3.The Function of Management and Leadership :The Imam ,as the central pivot for administering and managing the social system ,possesses the ability to manage society and has knowledge of political affairs .Narrations such as“ Charged with Imamate” ”,Knowledgeable in statecraft “,and the simile of the Imam as“ a pillar in the middle of a tent ”illustrate this role .The Imam is a capable manager and ad

ministrator who possesses the competence to administer various spheres of society.

4. The Function of Providing Order and Security :The Imam is the guarantor of the survival and stability of society under religious governance .This function includes protecting borders ,safeguarding Islamic identity ,and creating social peace .Narrations such as” He prevents them from transgression “and“ Indeed ,the guardian of the Muslims is like the pillar ”emphasize this responsibility .In addition to ensuring internal security and safeguarding the identity and essence of the society ,the Imam is also responsible for protecting the borders against external threats.

The mapped thematic network shows that these four functions coherently outline the key roles of the Imam in society .Each of these functions has various dimensions addressed in numerous narrations.

5. Conclusion

This research demonstrates that Imamate is a living ,dynamic institution responsive to the needs of society in all spheres .From the perspective of Imam Reza(A.S). the Imam is at the forefront of social actors ,and his existential philosophy necessitates that he plays a central and decisive role in all social and political arenas .The absence of the Imam places both the religion and the worldly affairs of people in danger and peril.

The four identified functions—Invitation and Spirituality-Creation ,Executive-Legislative ,Management and Leadership ,and Providing Order and Security—collectively outline a coherent system of the Imam’s key roles .These functions show that the Imam is not confined to the realm of spirituality and worship but also acts as the manager of society and a builder of civilization .The model extracted from this research can provide a suitable theoretical basis for redefining religious governance in contemporary Islamic societies.

Suggestions:

This model be examined comparatively in future research focusing on other Imams(A.S)

The practical capabilities of these functions be studied for designing a contemporary Islamic political system.

The theoretical foundations of this research be developed in interdisciplinary fields such as the sociology of religion and political management .Furthermore ,it should be investigated how these functions can be realized under different historical and social conditions.

This research is a step towards explaining the comprehensiveness of the theory of Imamate and its capacities for addressing the complex challenges of contemporary societies .It shows that Imamate is not an isolated institution but an active and influential one in all aspects of individual and social life.

Keywords: Functions of the Imam ,Islamic Society ,Political Conduct(Sirah)Imam Reza(A.S).Theory of Imamate ,Religious Governance.

مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

تحلیل مضمونی کارکردهای سیاسی - اجتماعی امام در احادیث امام رضا علیه السلام

محمد امامی^۱ | غلامرضا بهروزی لک^۲

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران. (نویسنده مسئول) Email: emami6022@mailfa.com
۲. استاد گروه مطالعات سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

این پژوهش با هدف تبیین جایگاه نهاد امامت در ساحت اجتماع و سیاست، به واکاوی کارکردهای اجتماعی-سیاسی امام در گفتمان امام رضا علیه السلام می‌پردازد. مفروض پژوهش حاضر آن است که امام، به مثابه مجری اراده الهی، نه تنها نقش آفرینی در عرصه عمومی را رها نکرده، بلکه از موضعی فعال و پیش‌برنده، وظیفه هدایت و اداره جامعه را بر عهده دارد. پرسش محوری، شناسایی و استخراج این کارکردها از متون روایی برجای مانده از امام رضا علیه السلام است تا از این رهگذر، الگویی نظری برای کنشگری امام در جهان ارائه شود و ظرفیت‌های این نهاد الهی برای پاسخگویی به نیازهای جوامع بشری آشکار گردد. روش‌شناسی تحقیق، کیفی و از نوع «تحلیل مضمون» است. این روش با تمرکز بر متون روایی، به استخراج، سازماندهی و تحلیل مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر می‌پردازد و با ترسیم شبکه‌ای منسجم از ارتباطات بین مضمونی، به ساختاربندی الگو منجر می‌شود. یافته‌های تحقیق که بر پایه تحلیل مضامین احادیث امام رضا علیه السلام شکل گرفته، چهار کارکرد بنیادین را برای امام در عرصه اجتماعی-سیاسی شناسایی می‌کند: نخست، کارکرد دعوت و معنویت‌آفرینی که متکفل تبیین و ترویج مبانی دینی است. دوم، کارکرد اجرایی-تقنینی که بر پایه آن، امام مجری و اقامه‌کننده شریعت در متن جامعه است. سوم، کارکرد مدیریت و رهبری که امام را به عنوان کانون اصلی اداره و تدبیر نظام اجتماعی تثبیت می‌کند. و چهارم، کارکرد تأمین نظم و امنیت که ضامن بقا و ثبات جامعه تحت حاکمیت دینی است. این چهار کارکرد در مجموع، منظومه‌ای منسجم از نقش‌های کلیدی امام را ترسیم می‌کند که می‌تواند مبنای نظری مناسبی برای بازتعریف حکمرانی دینی در جوامع اسلامی معاصر فراهم آورد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۹/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۱۰/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۰/۲۹

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۲/۰۸

کلیدواژه‌ها: احادیث رضوی، کارکردهای امام، جامعه اسلامی، تحلیل مضمون، سیره سیاسی.

استناد: امامی، محمد و بهروزی لک، غلامرضا. (۱۴۰۳). تحلیل مضمونی کارکردهای سیاسی - اجتماعی امام در احادیث امام رضا علیه السلام. امام رضا علیه السلام و علوم روز. ۲(۶). ۳۵-۶.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه السلام

Doi: <https://doi.org/10.22034/jjs.2025.427000.1048>

۱. بیان مسئله

وجود امام در جامعه اسلامی به عنوان یکی از پایه‌های اساسی دین الهی و از ضرورت‌های انکارناپذیر آن محسوب می‌شود؛ چرا که از طریق ایشان امکان کنشگری در عرصه اجتماعی فراهم آمده و اهداف و معارف وحیانی در جامعه نهادینه می‌گردد. این افراد به عنوان امانتداران خدا در زمین، از همه کمالات و فضایل برخوردار شده‌اند تا در جامعه اسلامی، اهداف الهی را محقق سازند. بدین ترتیب، آثار عینی حضور امام در جامعه احساس شده و فلسفه وجودی ایشان صرفاً به حضور فیزیکی یا حتی نقش کارشناسی دینی محدود نمی‌شود. در آموزه‌های اسلامی، کارکردهای متعددی برای امام شمرده شده که نشان می‌دهد امام در جامعه منفعل و منزوی نیست، بلکه با اتکا به نیروی الهی خویش، کنشگری فعال و اثرگذار به شمار می‌رود.

این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، به بررسی و استخراج کارکردهای امام در احادیث امام رضا علیه‌السلام می‌پردازد. در این روش، پس از مشاهده متن، کدگذاری و کشف روابط منطقی میان داده‌ها، یافته‌های جدیدی استخراج می‌شود. پرسش اصلی این پژوهش آن است که از منظر امام رضا علیه‌السلام، وجود امام چه کارکردهایی برای جامعه دارد و این کارکردها شامل چه مواردی می‌شود؟

بررسی این مسئله از آن جهت حائز اهمیت است که می‌تواند جایگاه واقعی امام را در جامعه تبیین نموده و پاسخی مستدل به کسانی باشد که امام را صرفاً به عنوان عالمان دینی معرفی کرده و دخالت ایشان در امور اجتماعی، سیاسی و مدیریتی را نفی می‌کنند. این نگرش، کارکردی حداقلی برای امام قائل شده و جامعه را از برکات وجودی ایشان محروم می‌سازد. در مقابل، تنها امام است که به عنوان خلیفه الهی و با کارکردهای ویژه خویش، می‌تواند جامعه اسلامی را به عزت و سربلندی در برابر دشمنان رسانده و مسیر سعادت و تکامل را به آن نشان دهد.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه سیره اجتماعی و سیاسی امام رضا علیه‌السلام همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. در بعد سیاسی، کارخانه (۱۳۹۲) در کتاب «سیره سیاسی امام رضا علیه‌السلام و تحلیل مسئله ولایتعهدی» با تمرکز بر دوره ولایتعهدی، به تحلیل راهبردهای سیاسی امام در تعامل با حکومت عباسی پرداخته و مؤلفه‌هایی مانند تقیه، اصلاح‌گری و حفظ استقلال مرجعیت دینی را مورد بررسی قرار داده است. وطن‌دوست (۱۳۹۵) در کتاب «دین و سیاست از منظر

امام رضا علیه السلام» با رویکردی کلامی-سیاسی به تبیین مبانی نظری امامت به مثابه نهادی سیاسی پرداخته و نسبت‌سنجی میان حاکمیت الهی و قدرت زمینی را در اندیشه رضوی تحلیل نموده است.

در سطح تمدنی، پورامینی (۱۳۹۳) در «سلوک سیاسی: سیره سیاسی امام رضا علیه السلام» با استناد به منابع روایی، الگوی حکمرانی آرمانی در سیره امام رضا علیه السلام را ترسیم کرده و شاخصه‌هایی مانند عدالت، مشورت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را استخراج نموده است. نجفی (۱۳۹۲) نیز در «تمدن رضوی: مؤلفه‌های تمدن‌ساز در مکتب سیاسی امام رضا علیه السلام» با نگاهی فراتر از سیره فردی، به بازخوانی مبانی تمدن‌ساز در گفت‌وگو رضوی پرداخته و مؤلفه‌هایی مانند علم‌گرایی، عقلانیت و کرامت انسانی را به عنوان ارکان تمدن اسلامی معرفی کرده است. در حوزه اجتماعی، شرفی (۱۳۹۴) در «مهارت‌های زندگی در سیره رضوی: مهارت‌های ارتباطی-اجتماعی» با تحلیل روایات رضوی، الگوهای عینی ارتباطات اجتماعی را در ابعاد فردی و جمعی استنباط کرده و کاربست عملی این الگوها را در جوامع معاصر بررسی نموده است. نوحه‌خوان (۱۳۹۶) در «الگوهای فردی و اجتماعی امام رضا علیه السلام» با روش توصیفی-تحلیلی، سرمشق‌های رفتاری امام در مواجهه با جریان‌های فکری و اجتماعی عصر خویش را مورد واکاوی قرار داده است.

هاشمی قادی در دو اثر «سیره اجتماعی ائمه ابن‌الرضا علیهم‌السلام» (۱۳۹۷) و «رفتارهای اجتماعی امام رضا علیه‌السلام» (۱۳۹۸) با بررسی تطبیقی سیره ائمه معصومین علیهم‌السلام، شبکه مفهومی سبک زندگی رضوی را در ابعاد فرهنگی، اقتصادی و خانوادگی بازسازی نموده است. همچنین چنارانی (۱۳۹۵) در «رفتارهای اخلاقی و اجتماعی امام رضا علیه‌السلام» پیوند دیالکتیکی اخلاق و جامعه‌پذیری را در سیره امام رضا علیه‌السلام مورد تأکید قرار داده و الگوهای تعامل اخلاق‌مدارانه در مناسبات اجتماعی را استنتاج کرده است.

با وجود غنای پژوهش‌های پیشین، خلأ بررسی نظام‌مند کارکردهای اجتماعی-سیاسی امام در جامعه با روشی نوین مانند تحلیل مضمون در احادیث امام رضا علیه‌السلام به وضوح قابل تشخیص است. تمایز پژوهش حاضر در آن است که با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، به استخراج نظام‌مند مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر از متون روایی می‌پردازد و از رهگذر ترسیم شبکه مضامین، به تبیین چهار کارکرد محوری امام در جامعه (دعوت‌گری، اقامه دین، مدیریت و ایجاد نظم) نائل می‌آید. این پژوهش درصدد است با عبور از رویکردهای توصیفی صرف، به ارائه الگویی ساختاریافته از کارویژه‌های امام در عرصه اجتماعی-سیاسی دست یابد.

۳. چارچوب نظری و روش پژوهش

چارچوب نظری پژوهش حاضر بر اساس «نظریه امامت در اندیشه شیعی» و با تأکید بر «کارکردگرایی اجتماعی-سیاسی» شکل گرفته است. در این چارچوب، امامت نه تنها به عنوان یک مقام انتصابی الهی و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله، بلکه به عنوان نهادی اثرگذار در ساماندهی امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه اسلامی تعریف می‌شود. این نگاه، از یک سو ریشه در متون دینی و روایی دارد و از سوی دیگر، با مفاهیم مدرن در حوزه جامعه‌شناسی دین و مدیریت سیاسی نیز قابل تطبیق است. در این راستا، امام به عنوان «پیشوای معصوم» و «حافظ شریعت»، دارای نقش‌های چندبعدی است که تنها به حوزه معنویت و عبادت محدود نمی‌شود. بلکه وی به عنوان «مدیر جامعه» و «سازنده تمدن» نیز عمل می‌کند. نظریه امامت در شیعه بر این اصل استوار است که جامعه بدون وجود امام، ناقص و بی‌سامان خواهد بود و تنها تحت رهبری اوست که دین و دنیای مردم به تعادل و سعادت می‌رسد. همچنین این چارچوب، بر «کارکردهای اجتماعی و سیاسی امام» تمرکز دارد و آن را در چهار محور اصلی تحلیل می‌کند: ۱. کارکرد هدایتی-دعوتی: امام به عنوان دعوت‌کننده مردم به سوی دین و معنویت و تبیین‌کننده معارف الهی. ۲. کارکرد اجرایی-تقنینی: امام به عنوان مجری و برپادارنده حدود و احکام الهی در جامعه. ۳. کارکرد مدیریتی-سیاسی: امام به عنوان مدیری توانمند و عالم به امور سیاسی و اداره جامعه. ۴. کارکرد امنیتی-سامان‌بخش: امام به عنوان ایجادکننده نظم، امنیت و حفظ‌کننده هویت و مرزهای جامعه. این چارچوب، با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون احادیث امام رضا علیه السلام، در پی استخراج و تبیین این کارکردها در اندیشه اسلامی است و نشان می‌دهد که امامت، نهادی زنده، پویا و پاسخگو به نیازهای جامعه در تمام عرصه‌هاست.

روش تحقیق برگزیده در این پژوهش، روش کیفی تحلیل مضمون می‌باشد. تحلیل مضمون به عنوان روشی نظام‌مند برای شناسایی، تحلیل و ارائه الگوهای نهفته در داده‌های کیفی به کار می‌رود. این رویکرد، فرایندی کارآمد برای تحلیل متون محسوب شده و داده‌های غیرمتمرکز و ناهمگون را به اطلاعاتی عمیق و ساختاریافته تبدیل می‌نماید. تحلیل مضمون به عنوان فرایندی انعطاف‌پذیر، در قالب گسترده‌ای از پژوهش‌های کیفی قابل بهره‌برداری است. اهداف کلیدی این روش شامل مطالعه عمیق متن و کشف لایه‌های پنهان معنا، درک و استنباط ارتباطات میان اطلاعات به ظاهر نامرتب و سازماندهی آنها در قالب مضامین منسجم می‌باشد. همچنین روش مذکور امکان تحلیل نظام‌مند داده‌های کیفی را فراهم ساخته و به پژوهشگر در مشاهده دقیق پدیده‌های انسانی و اجتماعی یاری می‌رساند. از دیگر قابلیت‌های

مهم تحلیل مضمون، امکان ارتقای داده‌های کیفی به یافته‌های کمی پر بار و غنی است که در نهایت به درک عمیق‌تر پدیده مورد مطالعه منجر می‌گردد.

۴. مفهوم شناسی

از لوازم اساسی هر پژوهش علمی، واکاوی و تبیین دقیق ادبیات و مفاهیم به کار رفته در آن است تا فهم عمیق‌تری از معانی حاصل شود. در این بخش، به صورت فشرده به تعریف مفاهیم کلیدی مندرج در عنوان مقاله پرداخته می‌شود.

امام: مفهوم امام و امامت، دارای خاستگاهی قرآنی است و این واژه در آیات متعددی از قرآن کریم به کار رفته و در معانی گوناگونی مورد استفاده قرار گرفته است. از جمله «به معنای پیشوا که جمع آن ائمه است می‌باشد، در حقیقت به آنچه از او پیروی می‌شود امام می‌گویند؛ خواه کتاب باشد یا انسان، حق باشد یا باطل» (قرآنی، ۱۳۸۵، ص ۳۷۳). از منظر مکتب تشیع، عنوان امام اختصاصاً به امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام و یازده تن از فرزندان معصوم ایشان تعلق دارد. این بزرگواران به عنوان هادیان و پیشوایان جامعه اسلامی پس از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله شناخته می‌شوند که از سوی خداوند متعال برای این مقام برگزیده شده و از طریق رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به مردم معرفی گردیده‌اند. چنانچه در روایت مشهور «حدیث لوح» که جابر بن عبدالله انصاری از حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها نقل کرده و در منابع معتبر روایی شیعه با اسناد صحیح آمده است، همچنین در روایتی دیگر از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله چنین می‌خوانیم: «أَنَا سَيِّدُ النَّبِيِّينَ، وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ، وَإِنَّ أَوْصِيَاءِي بَعْدِي اثْنَا عَشَرَ، أَوْلَهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَأَخْرَجَهُمُ الْقَائِمُ؛ مَنْ سَرُورَ انبیا هستم و علی بن ابی‌طالب سرور اوصیا است. اوصیای پس از من دوازده تن هستند که نخستین آنها علی بن ابی‌طالب و آخرین ایشان قائم است (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۶۴). با توجه به موارد مذکور، روشن می‌شود که اصطلاح امام در اندیشه شیعی، حقیقتی ویژه و محدود به افراد معینی است، برخلاف دیدگاه اهل تسنن که این عنوان را بدون قید و شرط برای هر حاکمی به کار می‌برند؛ بنابراین، مقصود از «امام» در این پژوهش، امام منصوب از جانب خداوند متعال است، نه هر زعیم و پیشوایی.

کارکرد: واژه کارکرد در فرهنگ لغت دهخدا به «کار و عمل و کردار و فعل» معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۲، ص ۱۷۹۷۲) و این یعنی وقتی از کارکرد سخن به میان می‌آید منظور همان فعل و کردار شخص یا موضوعی است که مدنظر قرار می‌گیرد. در اصطلاح فلسفه زیستی، «انسان کارکرد» یعنی داشتن قصد ذهنی آگاهانه برای رسیدن به هدف. برای

مثال، درختی برای هیچ هدفی از خود گل نمی‌رویاند، بلکه این کار را صرفاً به این دلیل انجام می‌دهد که برای این کار «فرگشت»^۱ یافته است. کارکرد به معنای هدف است. یک کارکرد توصیف می‌کند که چیزی «انجام می‌دهد» نه اینکه «هدف» آن چیست. در این نوشتار نیز منظور، بررسی جایگاه رفتاری و کرداری امام در جامعه می‌باشد که به‌عنوان هدف از طرف خداوند با رفتاری آگاهانه انجام می‌دهد و در پس پرده آن آگاهی‌بخشی و هدایت و تکامل برای انسان می‌باشد که به‌عنوان فعل و کنش از آن صادر می‌شود.

۵. تحلیل یافته‌ها و شبکه مضامین

در این پژوهش، با به‌کارگیری روش تحلیل مضمون و بررسی دقیق روایات منقول از امام رضا علیه‌السلام در منابع معتبری چون «عیون الاخبار الرضا علیه‌السلام» و «مسند الرضا علیه‌السلام»، تعداد بیست حدیث مورد مطالعه قرار گرفت. از این متون، مضامین پایه به‌صورت مستقیم استخراج و ارتباط منطقی میان آن‌ها و محتوای احادیث مورد تحلیل واقع شد. در گام بعدی، با کشف روابط درونی این مضامین پایه، چهار مضمون سازمان‌دهنده شناسایی شد که در قالب کارکردهای اجتماعی-سیاسی امام در اندیشه حضرت رضا علیه‌السلام دسته‌بندی می‌شوند. در ادامه، شبکه این مضامین ترسیم و تحلیل خواهد شد.

ردیف	متن روایات	مضامین پایه
۱	امرالامامه لم یمض حتی بین لامته معالم دینهم (عطاردی، ج ۱، ص ۲۹۱).	امام تبیین‌کننده معالم دین برای مردم
۲	و اوضح لهم سبیلهم (عطاردی، ج ۱، ص ۲۹۱).	امام نشان‌دهنده راه مردم
۳	و ترکهم علی قصد سبیل الحق (عطاردی، ج ۱، ص ۲۹۱).	امام هدایت‌کننده مردم به راه حق
۴	و یدعوا الی سبیل ربه (عطاردی، ج ۱، ص ۲۹۳).	امام دعوت‌کننده به سوی خداوند
۵	و یقیم حدود الله (عطاردی، ج ۱، ص ۲۹۳).	امام اقامه‌کننده حدود خداوند
۶	اهل بیتی امان لامتی (عطاردی، ج ۱، ص ۳۰۱).	امام امان امت
۷	و غیرت السنن والاحکام (ج ۲، ص ۲۰۴).	تغییر سنت و احکام الهی با نبود امام
۸	بالامام تمام الصلاه والزکاه والصیام والحج والجهاد (ج ۱، ص ۴۴۹).	امام کامل‌کننده واجبات پنج‌گانه دین

۹	يمنعهم من التعدی والدخول فیما حظر علیهم (ج ۲، ص ۲۰۳).	امام مانع تجاوز و به خطرافتادن مردم
۱۰	انه لولم يجعل لهم اماما قيما امينا حافظا لدرست المله.	امام حافظ هويت و مليت مردم
۱۱	اماما قيما امينا حافظا (ج ۲، ص ۲۰۴).	امام قيم و امين و حافظ مردم
۱۲	ان والى المسلمين مثل العمود فى وسط الفسطاط (ج ۲، ص ۳۶۵).	امام مسلمين ستون جامعه اسلامى
۱۳	ومنع الثغور والاطراف (ج ۱، ص ۴۴۹).	امام حافظ مرزها و حدود مسلمين
۱۴	الداعى الى الله (ج ۱، ص ۴۴۹).	امام دعوت کننده مردم به سوى خدا
۱۵	مضطلع بالامامه (ج ۱، ص ۴۵۰).	امام توانا بر امامت جامعه
۱۶	عالم بالسياسه (ج ۱، ص ۴۵۰).	امام عالم بر امور سياسى
۱۷	وامضاء الحدود والاحكام. (ج ۱، ص ۴۴۹).	امام جارى کننده احكام در جامعه
۱۸	ونظام المسلمين (ج ۱، ص ۴۴۹).	منظم شدن امور مسلمين با امام
۱۹	هم الذين بهم يتوجه الى الله عزوجل والى دينه و معرفته (ج ۱، ص ۲۳۱)	روى آوردن مردم به دين و معرفت خداوند توسط امام
۲۰	قائم بامرالله عزوجل (ج ۱، ص ۴۵۵).	امام اقامه کننده امر الهى

جدول ۱: مضامين پایه استخراج شده

۶. تحليل شبکه مضامين

چنان که از تحليل مضامين احاديث امام رضا عليه السلام برمی آيد، امام در جامعه داراي نقش آفريني فعال و اثرگذار است و چهار کار ويژه اصلي را عهده دار می باشد. تحقق اين کار ويژه ها منحصرأ از عهده امامی برمی آيد که از سوى خداوند برگزيده شده و از علم، حکمت و حلم الهی بهره مند باشد. در غياب چنین رهبری، جامعه با اختلالات ساختاری مواجه گشته و در معرض آسیب های متعددی قرار می گیرد که هر يك می تواند به عنوان عاملی تهديد کننده برای دين و جامعه مسلمين عمل نماید.

جدول شبکه مضامین		
مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
کارکردهای امام	دعوت کننده به سوی دین	امام نشان دهنده راه مردم
		امام هدایت کننده مردم به راه حق
		امام دعوت کننده به سوی خداوند
		امام دعوت کننده مردم به سوی خدا
		روی آوردن مردم به دین و معرفت خداوند توسط امام
		امام تبیین کننده معالم دین برای مردم
	اقامه کننده دین	امام اقامه کننده حدود خداوند
		امام کامل کننده واجبات پنج گانه دین
		امام جاری کننده احکام در جامعه
		امام اقامه کننده امر الهی
		تغییر سنت و احکام الهی با نبود امام
	مدیریت و اداره امور جامعه	امام توانا بر امامت جامعه
		امام مسلمین ستون جامعه اسلامی
		امام عالم بر امور سیاسی
	ایجاد کننده نظم و امنیت جامعه	امام حافظ مرزها و حدود مسلمین
		امام مانع تجاوز و به خطر افتادن مردم
		امام امان امت
		امام حافظ هویت و ملیت مردم
		امام قیم و امین و حافظ مردم
		منظم شدن امور مسلمین با امام

جدول ۲: شبکه مضامین کارکردهای امام

امام رضا علیه السلام در بیانات خویش به تبیین ابعاد مختلف امامت پرداخته و جایگاه حیاتی امام در جامعه را با ترسیم این کارکردهای چهارگانه به وضوح نشان داده‌اند:

۱-۶. امام؛ دعوت کننده مردم به سوی دین

مفهوم دعوت در دو سطح متمایز قابل تحلیل است: سطح نخست، فراخوانی صریح و لفظی افراد به سوی حق، و سطح دوم، ایجاد دگرگونی درونی و اشتیاق معنوی در اشخاص، به نحوی که خود خواستار میل به حقیقت شوند. پروردگار متعال پس از گزینش پیامبران خویش، اساسی‌ترین مأموریت آنان را دعوت مردمان مقرر نموده است. چنان که در آیات مرتبط با رسالت حضرت موسی علیه السلام ملاحظه می‌گردد، بلافاصله پس از بیان انتخاب وی «وَأَظْنَعْتُكَ لِنَفْسِي» (طه/۴۱)، موضوع دعوت به عنوان محوری‌ترین کار ویژه مطرح گردیده و پیامبر الهی مأمور می‌شود تا حتی فرعون طغیانگر را به سوی پروردگار فرا خواند. این امر نمایانگر آن است که دعوت به سوی خداوند، نخستین و بنیادی‌ترین کارکرد در رسالت پیامبران محسوب می‌شود.

در مورد پیامبر اسلام نیز خداوند متعال، مأموریت دعوت مردم به سوی دین و خویش را به ایشان محول می‌نماید. آنجا که خطاب می‌فرماید: «أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ؛ با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به شیوه‌ای که نیکوتر است مجادله نماید» (نحل/۱۲۵). همچنین در آیه دیگری می‌فرماید: «وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ؛ و بی تردید، تو آنان را به راه راست دعوت می‌کنی» (مومنون/۷۳). از این آیات دریافت می‌گردد که دعوت به سوی پروردگار، از بنیادی‌ترین مأموریت‌های پیامبران الهی محسوب می‌شود، تا آنجا که می‌توان آن را غایت اصلی بعثت انبیاء تلقی نمود. این مهم، هدایت جامعه انسانی را از طریق الگوبرداری از سیره عملی، بیانات نظری و منش اخلاقی آنان در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر، پیامبران با تلفیق گفتار، کردار و سلوک خویش، زمینه جلب قلوب و هدایت افراد به سوی کمال مطلق را فراهم می‌ساختند.

در دوران پس از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، مطابق با حکمت الهی، نظام رهبری جامعه بر محور امامت و ولایت ائمه استوار گردید. این جانشینان منصوب که از سوی رسول خدا صلی الله علیه و آله به مردم معرفی شدند، وارث رسالت نبوی و عهده‌دار تداوم مسیر هدایت امت اسلامی گردیدند. در این چارچوب، امامان همانند پیامبران، مأموریت محوری خویش

را در دعوت مردم به سوی خداوند یافتند. روایات متعددی منسوب به امام رضا علیه السلام و دیگر ائمه معصوم علیهم السلام بر این نقش محوری امام در دعوت به سوی دین تأکید دارند. امام به عنوان رکن اساسی دین، وظیفه حفظ و صیانت از آموزه‌های اصیل اسلامی را در مقابله با تحریف‌ها و بدعت‌ها بر عهده دارد. چنانکه امام رضا علیه السلام تصریح می‌فرماید: «أَمْرُ الْإِمَامَةِ مِنْ تَمَامِ الدِّينِ، وَ لَمْ يَمْضِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى بَيَّنَّ لِأُمَّتِهِ مَعَالِمَ دِينِهِمْ؛ أَمْرُ إِمَامَتِ أَزْ كَمَالَاتِ دِينِ اسْتِ وَ بِإِمَابِرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ دُنْيَا نَفَرَتْ تَا أَيْنَكِه مَعَالِمَ وَ نَشَانِه أَيْ دِينِشَان رَا بِرَا اِمْتِش تَبِيِن نَمُود» (عطاردی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۹۱). این بیان نشان می‌دهد که تبیین و تثبیت معارف دینی، شرط لازم برای تحقق امامت به‌شمار می‌رود. امام رضا علیه السلام در روایتی دیگر، ماهیت این هدایتگری را تشریح می‌نماید: «هُمُ الَّذِينَ يَتَوَجَّهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى دِينِهِ وَ مَعْرِفَتِهِ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ كُلِّ مَنْ عَلَيْهِ فَان وَ يَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ؛ إِمَامَانِ كَسَانِي هَسْتَنْد كِه مَرْدَم تَوْسَطِ أَنَان بِه خَدَاوَنْد مَتَعَالِ وَ دِينِ وَ مَعْرِفَتِ أَن تَوْجِه پيدا می‌کنند» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۳۱).

این روایت بر نقش امام به‌عنوان محور و مجرای هدایت امت به سوی شناخت حقیقی تأکید می‌ورزد. بی‌تردید، امام به‌عنوان خلیفه و نماینده‌ی الهی، توانایی رهبری مردمان را به‌سوی شناخت حقیقی پروردگار متعال دارا می‌باشد. ایشان با بهره‌مندی از علم لدنی و هدایت الهی، مسیر صحیح زندگی و سلوک معنوی را به جوامع بشری نشان می‌دهند. این هدایتگری تنها از عهده کسانی برمی‌آید که به مقام ولایت تکوینی و تشریحی نائل آمده‌اند و به‌عنوان واسطه فیض الهی، مجرای هدایت انسان‌ها به سوی کمال مطلق محسوب می‌گردند. امام با تلفیق بیانی شیوا و سیره عملی برجسته، چنان راهنمایی می‌کند که حق جویان را به سرچشمه زلال معرفت رهنمون می‌سازد.

با استناد به منابع روایی، امام راه را برای مردم آشکار می‌سازد، «وَ أَوْضَحَ لَهُمْ سَبِيلَهُمْ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۱۹۹؛ عطاردی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۹۱) و آنان را بر راه حق نگاه می‌دارد «وَ تَرَكَهُمْ عَلَى قَصْدِ سَبِيلِ الْحَقِّ» (همان). امام رضا علیه السلام برای امام این کارکرد را قائل است که مردم را به سوی خداوند دعوت می‌نماید و می‌فرماید: «وَ يَدْعُوا إِلَى سَبِيلِ رَبِّهِ» (عطاردی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۹۳). همچنین در این زمینه می‌فرماید: «الدَّاعِي إِلَى اللَّهِ؛ إِمَامِ دَعْوَتِ كُنَنْدِه بِه سَوِي خَدَاوَنْد اسْتِ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۴۹). این صفت «داعی» و دعوت‌کننده در قرآن کریم نیز برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ذکر شده است، آنجا که خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ

بِإِذْنِهِ وَسِرَّاجًا مُنِيرًا؛ ای پیامبر! ما تو را گواهی دهنده، بشارت گر و هشدار دهنده فرستادیم و تو را دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی فروزان قرار دادیم» (احزاب/۴۷-۴۶). در متون روایی اسلامی، این ویژگی ممتاز برای پیشوایان معصوم علیهم السلام به وضوح ترسیم گردیده است. نمونه بارز این توصیف را در «زیارت جامعه کبیره» مشاهده می‌کنیم که از امام هادی علیه السلام نقل شده و به عنوان مرجعی جامع در شناخت امامت به شمار می‌رود. در این زیارت نامه، با فراز «السَّلَامُ عَلَي الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ» به ائمه اطهار علیهم السلام در مقام فراخوانندگان به سوی پروردگار سلام فرستاده می‌شود. در ادامه، کیفیت و شیوه این دعوت با عبارت «الدُّعْوَةُ الْحَسَنَى» توصیف می‌گردد که بیانگر برتری ذاتی، روش متعالی و اثرگذاری بی‌نظیر شیوه هدایتگری ایشان است. این دو عبارت، در کنار یکدیگر، هم بر اصل دعوت امامان به سوی خداوند تأکید دارند و هم بر کیفیت ممتاز و الگوبردار بودن روش ایشان در این مسیر تصریح می‌کنند.

بدون تردید، فراخوانی امامان به سوی حق، متعالی‌ترین و شایسته‌ترین شکل دعوت تلقی می‌گردد؛ چرا که این ذات‌های مقدس، تجلی بخش آیه‌ی شریفه‌ای هستند که خداوند در آن می‌فرماید: «وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» (انبیاء/۷۳). در این آیه، امامان به عنوان پیشوایانی معرفی می‌شوند که مردمان را به فرمان الهی هدایت می‌نمایند و انجام کارهای نیک، برپاداشتن نماز، ادای زکات و عبادت خالصانه را به آنان می‌آموزند. این فرآیند هدایت، منحصرًا از طریق الگوبرداری از سیره عملی و منش اخلاقی امامان محقق می‌گردد که خود نمونه‌های کامل بندگی و عمل صالح به شمار می‌روند.

بدون تردید، امام در جایگاه فراخواننده به سوی خداوند و دین او عمل می‌نماید. این کارکرد در روایات منسوب به امام رضا علیه السلام مورد تأکید ویژه قرار گرفته است. بر پایه‌ی این نگرش، در صورتی که امام یا حاکم جامعه، مردم را به سوی پروردگار و دین الهی دعوت نکند و در این مسیر تلاش ننماید، مشروعیت رهبری او مورد تردید قرار گرفته و امامتش فاقد اعتبار خواهد بود. این امر از آن جهت است که هدف غایی نبوت و امامت، همانا دعوت به سوی خداوند تلقی می‌شود. همان گونه که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «خَيْرُ أُمَّتِي مَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَحَبَّبَ عِبَادَهُ إِلَيْهِ؛ بهترین امت من کسانی هستند که مردم را به سوی خدا می‌خوانند و بندگان را محبوب خدا می‌نمایند» (علاءالدین، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۱۵۲). همچنین امام سجاد علیه السلام در مناجات خویش از درگاه الهی

مسئلت می نمایند که «و اجْعَلْنَا مِنْ دُعَاتِكَ الدَّاعِينَ إِلَيْكَ، ما را از دعوت کنندگان به سوی خویش قرار ده» (صحیفه سجادیه، دعای ۵). بر این اساس، دعوت کنندگی به عنوان نخستین و اساسی ترین کارکرد امام در جامعه، از طریق روایات امام رضا علیه السلام و دیگر منابع اسلامی مستند می گردد. امام در جامعه، داعی الی الله است که مسیر حق را به مردم نشان داده و از گمراهی ایشان جلوگیری می نماید.

۶-۲. امام؛ اقامه کننده و اجرا کننده مفاهیم دینی

خداوند متعال در قرآن کریم، یکی از اهداف بنیادین بعثت پیامبران را اقامه دین در جامعه برمی شمارد و در این خصوص تصریح می فرماید: «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ؛ خدا شرع و آیینی که برای شما مسلمین قرار داد حقایق و احکامی است که نوح را هم به آن سفارش کرد و بر تو نیز همان را وحی کردیم و به ابراهیم و موسی و عیسی هم آن را سفارش نمودیم که دین خدا را بر پا دارید» (شوری/۱۳). آنچه در این آیه شریفه به عنوان وصیتی به تمامی پیامبران - به ویژه پیامبران اولوالعزم - بیان شده، متوجه اقامه دین و استقرار آن در متن مردم و جامعه است. مقصود از اقامه دین، استمرار و تداوم آن در عرصه عمل و نفوذ معارف دینی در تمامی جنبه های زندگی فردی و اجتماعی انسان ها می باشد. این همان مأموریت خطیری بود که بر عهده پیامبران الهی گذارده شده بود.

همان گونه که در آیه دیگری به صورت صریح و در قالب امری، خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره اقامه دین بیان شده است: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (روم/۱۳). این آیه بر ضرورت تمسک به دین حق و استواری در این مسیر تأکید می نماید، مسیری که همسو با فطرت الهی انسان هاست و هیچ دگرگونی در آفرینش خداوند راه ندارد.

در دوران پس از پیامبران، این رسالت خطیر از سوی پروردگار بر عهده امامان نهاده شده است. امامان موظف به احیای دین در جامعه و عینیت بخشی به معارف دینی از طریق برپاداشتن آن می باشند. در حقیقت، امام علاوه بر مسئولیت دعوت مردمان به سوی دین الهی و صیانت از آن، عهده دار نقش برپادارنده و مجری دین در متن جامعه نیز هست. این کارکرد حیاتی که از جانب خداوند به امامان محول گردیده، امکان تحقق عینی دین در جامعه را فراهم می سازد. دین در این منظومه فکری، همان حدود و مرزهای الهی است که

پروردگار برای بشریت تعیین نموده تا از این طریق مسیر سعادت و تکامل را پیمایند. چنان که علامه طباطبایی در تعریف دین آورده‌اند: «دین، عقاید و یک سلسله دستورهای عملی و اخلاقی است که پیامبران از طرف خداوند برای راهنمایی و هدایت بشر آورده‌اند، اعتقاد به این عقاید و انجام این دستورها، سبب سعادت و خوشبختی انسان در دو جهان است» (طباطبایی، ۱۳۸۸، ص ۴۱). این تعریف گویای جامعیت دین و نقش محوری آن در تأمین سعادت دنیوی و اخروی انسان می‌باشد.

بدون شک، امام پس از انبیای الهی، یگانه شخصیتی است که توانایی برپاداشتن دین در متن جامعه را دارا می‌باشد. این ظرفیت منحصر به فرد، ریشه در کار ویژه و فلسفه وجودی امام در نظام اجتماعی دارد. بر همین اساس، امام رضا علیه السلام بر برخورداری امام از این کارکرد حیاتی تأکید می‌ورزد که تنها از عهده امام برمی‌آید تا دین الهی را در جامعه و میان مردم اقامه نماید. این امر از آن جهت است که امام به طور ذاتی قائم به امر الله در زمین محسوب می‌شود، چنان که حضرت در این زمینه می‌فرمایند: «قَائِمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، امام اقامه کننده امر الهی است» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۵۵). بر اساس این بینش، این امام است که مسئولیت برپاداشتن حدود الهی را در جامعه عهده دار می‌باشد: «وَ يُقِيمُ حُدُودَ اللَّهِ» (عطاردی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۹۳). همچنین امام زمینه اجرا و نهادینه سازی احکام الهی را در جامعه فراهم می‌سازد و آنها را جاری و رسمیت می‌بخشد: «وَ إِمضَاءَ الْحُدُودِ وَ الْأَحْكَامِ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۴۹). این سه بعد مکمل - اقامه امر الهی، برپاداشتن حدود و اجرای احکام - نشان می‌دهد که امامت، نهادی فعال و تحقق بخش دین در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی است. در اندیشه امام رضا علیه السلام، امامان وارثان راستین پیامبران در عرصه اقامه دین در جامعه به شمار می‌روند. بر پایه این دیدگاه، فقدان امام به تحریف احکام و سنت‌های الهی می‌انجامد، چنان که حضرت تصریح می‌فرمایند: «وَ غَيَّرَتِ السُّنَنُ وَالْأَحْكَامُ» (همان، ج ۲، ص ۲۰۴). به همین جهت، امام رضا علیه السلام امام را کامل کننده فرایض الهی می‌داند: «بِالْإِمَامِ تَمَامُ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْحَجِّ وَالْجِهَادِ، و با امام است که نماز و روزه و حج و زکات و جهاد کامل می‌شود» (همان، ج ۱، ص ۴۴۹)، زیرا امام زمینه اجرای این فرایض در جامعه و تعالی دین خدا را فراهم می‌سازد.

از منظر روایات منسوب به امام رضا علیه السلام، یکی از کارکردهای بنیادین امام، احیای امر الهی و برپاداشتن حدود و احکام دینی در جامعه قلمداد می‌شود. بر این اساس، امام در مقام خلیفه الهی و جانشین برگزیده پروردگار، واجد معارف اصیل دینی و علم لدنی بوده

و توانایی برپاداری شایسته حدود الهی و جاری ساختن دین در تمامی ساحت‌های زندگی بشری را دارا می‌باشد. این امر، محقق‌کننده آثار اقامه دین - که در قرآن کریم مورد اشاره قرار گرفته - در جامعه اسلامی است. مطابق وعده صریح قرآن کریم، اقامه دین در جامعه موجب نزول رحمت و برکات الهی می‌گردد: «وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ» (مائده/۶۶). بر مبنای این آیه شریفه، برپایی دین در جامعه موجب فزونی نعمت‌های الهی گردیده و امام به عنوان قائم به امر الهی می‌تواند با اقامه دین، جامعه را به سرمنزل سعادت و تعالی رهنمون سازد.

بر پایه آیه پیشین، اقامه تمام و کمال دین در جامعه است که موجبات فراوانی نعمت‌های الهی را فراهم می‌سازد. امام در جایگاه قائم به امر پروردگار، توانایی محقق ساختن این آرمان را در متن جامعه دارا می‌باشد و می‌تواند مردمان را به سرمنزل نهایی که همان سعادت و تکامل است رهنمون سازد.

در طول تاریخ پربرکت ائمه اطهار علیهم‌السلام، تلاش مستمر برای برپاداشتن دین به وضوح قابل مشاهده است. اگرچه امکان دسترسی به ابزار حکومت و قدرت سیاسی - به استثناء دوران کوتاه حکمرانی امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام - برای این بزرگواران فراهم نبود، اما آنان همواره از روش‌های مختلف برای احیا دین و نشر معارف الهی در میان مردم بهره می‌جستند. از صلح امام حسن علیه‌السلام تا قیام امام حسین علیه‌السلام و فعالیت‌های علمی و فرهنگی دیگر ائمه علیهم‌السلام؛ همگی گویای عزم راسخ آنان برای تحقق این آرمان الهی بوده است. بدون تردید، با تشکیل حکومت جهانی حضرت مهدی عجل‌الله تعالی فرجه الشریف این هدف نهایی به طور کامل محقق خواهد شد و تلاش‌های همه انبیا و اولیا الهی در عصر حکومت مهدوی به کمال ظهور خواهد رسید. در آن دوران، دین الهی با همه آموزه‌ها و معارف ناب خود در تمامی شئون فردی و اجتماعی بشریت اقامه خواهد گردید.

۳-۶. امام؛ توانمند در مدیریت و اداره امور جامعه

مدیریت به عنوان «هنر یا علم اداره‌ی یک مجموعه در جهت نیل به اهداف سازمانی» تعریف می‌شود (توانایان فرد، ۱۳۶۵، ص ۲۴) و در معنای عام، هدایت و رهبری جامعه را شامل می‌گردد. در متون اسلامی، از واژگانی همچون امامت و ولایت به عنوان برجسته‌ترین و بنیادی‌ترین مفاهیم هم‌معنا با مدیریت و رهبری یاد شده است (نیلی پور، ۱۳۸۶، ص ۴۰).

اهمیت توانایی مدیریت در سطوح کلان تا آنجاست که خداوند متعال در قرآن کریم

به تدبیرکنندگان امور سوگند یاد می‌فرماید: «فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا» (نازعات/۵). این سوگند الهی، بیانگر جایگاه رفیع مدیریت در نظام آفرینش بوده و حاکی از آن است که این ظرفیت، موهبتی همگانی نبوده و هر فردی از شایستگی لازم برای اداره امور در ساختارهای پیچیده‌ی اجتماعی و شرایط زمانی متفاوت برخوردار نمی‌باشد. فضل بن شاذان نیشابوری از امام رضا علیه‌السلام نقل می‌کند که فرمودند: «إِنَّا لَا نَجِدُ فَرْقَةَ مِنَ الْفَرْقِ وَلَا مِلَّةَ مِنَ الْمِلَلِ بَقُوا وَعَاشُوا إِلَّا بَقِيمٌ وَرَبِّيسٌ لِّمَا لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْهُ فِي الْأَمْرِ الدِّينِ وَالْدُنْيَا» (مجلسی، ۱۳۱۵، ج ۲۳، ص ۳۲). این بیان گویای آن است که بقا و پایداری هیچ جامعه‌ای بدون وجود مدیر و رهبری که عهده‌دار امور دینی و دنیوی آنان باشد، میسر نخواهد بود. هیچ مکتب و آیینی همانند اسلام، با چنین صراحت و عمقی به تبیین جایگاه مدیریت و رهبری نپرداخته و سعادت دنیوی و کمال دینی ملت‌ها را در گرو وجود چنین نهادی معرفی نکرده است. این نگاه جامع، بیانگر اهتمام شریعت اسلامی به ساماندهی امور جامعه در تمامی ابعاد است. با تبیین نقش امام به عنوان دعوت‌کننده به سوی خدا و برپادارنده دین در جامعه، امام رضا علیه‌السلام به بُعد ممتاز دیگری از کارهای ویژه امام اشاره می‌فرماید که مدیریت جامعه است. از منظر ایشان، امام واجد توانایی و مهارت مدیریتی بوده و به عنوان شخصی که برای پیشوایی جامعه شایستگی دارد، «مُضْطَلَعٌ بِالْإِمَامَةِ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۵۰) معرفی می‌شود. امام، مدیر و مدبر توانمندی است که قابلیت اداره عرصه‌های گوناگون جامعه را دارا می‌باشد و با برخورداری از علم الهی، بر تمام ابعاد مدیریت اشراف داشته و تحولات اجتماعی و سیاسی عصر خویش را درمی‌یابد. این ویژگی در روایات امام رضا علیه‌السلام با عنوان «عَالِمٌ بِالسِّيَاسَةِ» (همان، ج ۱، ص ۴۵۰) مورد تأکید قرار گرفته است. آگاهی از مسائل سیاسی و توانایی رهبری جامعه، گویای برخورداری امام از کارکرد مدیریت است. همان‌گونه که امام در تشبیهی ژرف، ستون خیمه جامعه مسلمانان تلقی شده‌اند: «إِنَّ وَالِيَّ الْمُسْلِمِينَ مِثْلُ الْعُمُودِ فِي وَسْطِ الْفُسْطَاطِ» (همان، ج ۲، ص ۳۶۵). در این تمثیل، امام محور استواری است که پیکره جامعه بر گرد او استقرار می‌یابد و فقدان توانمندی مدیریتی در رهبر، به ناگزیر به فروپاشی این ساختار خواهد انجامید.

مصادیق متعددی از تجلی توانمندی مدیریتی در سیره‌ی ائمه اطهار علیهم‌السلام در منابع فریقین قابل ردیابی است. از جمله این موارد، مدیریت حکیمانه امام علی علیه‌السلام در دوره حساس پس از رحلت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله است. در این برهه که اساس اسلام در معرض تهدید بود، آن حضرت با درایت ویژه‌ای، توطئه‌های طراحی شده برای محو

دین را خنثی نمودند. چنان که خود می‌فرمایند: «فَأَمْسَكْتُ [بِيَدِي] حَتَّى رَأَيْتُ رَاجِعَةَ النَّاسِ قَدْ رَجَعَتْ عَنِ الْإِسْلَامِ يَدْعُونَ إِلَيَّ مَحِقِّ دِينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ؛ فَخَشَيْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرِ الْإِسْلَامَ وَ أَهْلَهُ أَنْ أَرَى فِيهِ ثَلَمًا أَوْ هَذَمًا تَكُونُ الْمُصِيبَةُ بِهِ عَلَيَّ أَعْظَمَ مِنْ فَوْتٍ وَلَا يَتَكَمَّمُ الَّتِي إِنَّمَا هِيَ مَتَاعُ أَيَّامٍ قَلِيلٍ؛ دست نگه داشتم تا این که دیدم گروهی از مردم از اسلام برگشتند (مرتد شدند) و مردم را به محو دین محمد دعوت می‌کنند، ترسیدم که اگر در این لحظات حساس، اسلام و مسلمین را یاری نکنم، خرابی و یا شکافی در اسلام خواهم دید که مصیبت آن بر من از مصیبت از دست رفتن چند روزه خلافت بیشتر است» (نهج البلاغه، نامه ۶۲). همچنین در عصر امام رضا علیه‌السلام، همان کارآمدی مدیریتی موجب خنثی‌سازی توطئه‌های مأمون عباسی گردید، تا آنجا که فضل بن سهل - وزیر مأمون - به ناکامی این دسیسه‌ها اعتراف نمود.

بدون تردید، امام در جایگاه مدیر و مدبر جامعه قرار دارد و از سوی پروردگار به این دانش و بینش ویژه مجهز گردیده است. این ظرفیت ممتاز به امام امکان می‌دهد تا جامعه را در مسیر الهی هدایت نموده، مردمان را به سوی دین فراخواند و امر پروردگار را در تمامی شئون زندگی جاری سازد. مردمان باید به این حقیقت والا واقف باشند که با به رسمیت شناختن این جایگاه رهبری و سپردن مدیریت جامعه به امام برگزیده خداوند، می‌توانند شاهد تحقق جامعه‌ای آرمانی باشند. در چنین جامعه‌ای، معارف ناب دینی به شایسته‌ترین شکل سامان یافته و در تمامی عرصه‌ها اجرا می‌شود. تنها از این رهگذر است که جامعه از گرداب مشکلات و آشفتگی‌ها رهایی یافته و مردمان آن به سوی هدایت، حقیقت و سعادت ابدی راهنمایی می‌شوند. این مهم تنها در پرتو مدیریت الهی امام تحقق می‌یابد که با بهره‌گیری از علم لدنی و حکمت الهی خویش، توانایی هدایت جامعه به سوی کمال و تعالی را دارا می‌باشد.

۴-۶. امام؛ ایجادکننده نظم و امنیت جامعه

نظم و امنیت از اساسی‌ترین ارکان هر جامعه محسوب می‌شوند که از دغدغه‌های اصلی شهروندان و حکمرانان به شمار می‌آید. امنیت به عنوان یکی از پایه‌ای‌ترین نیازهای بشری، بستری فراهم می‌سازد تا افراد در سایه آن، فارغ از دغدغه تهدیدات گوناگون به حیات فردی و اجتماعی خویش ادامه دهند. دستیابی به پیشرفت در عرصه‌های مختلف، منوط به وجود بستری منظم و امن است، در حالی که ناامنی می‌تواند جامعه را تا مرز فروپاشی پیش

ببرد. در آموزه‌های اسلامی بر اهمیت این دو مقوله تأکید فراوان شده است، تا آنجا که در قرآن کریم آیات متعددی به مسئله امنیت و مفاهیم مرتبط با آن اختصاص یافته است. همچنین آیات بسیاری بر نظم حاکم بر نظام آفرینش گواهی می‌دهند. در سنت روایی، جوامع فاقد نظم و امنیت به عنوان بدترین جوامع معرفی شده‌اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این زمینه می‌فرماید: «لَا خَيْرَ فِي الْوَطَنِ إِلَّا مَعَ الْأَمْنِ وَالسُّرُورِ؛ هیچ خیری در وطن نیست مگر اینکه همراه با امنیت و شادمانی باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۵۸؛ محمدی ری شهری، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۲۴۳). همچنین امام علی علیه السلام می‌فرماید: «شَرُّ الْأُوطَانِ مَا لَمْ يَأْمَنْ فِيهِ الْقُطَّانُ؛ بدترین وطن‌ها وطنی است که ساکنانش امنیت و آسایش نداشته باشند» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۴۱۰). این روایات گویای جایگاه محوری امنیت و نظم در اسلام است و حاکی از آن است که ثمره این دو، آرامش در جامعه می‌باشد.

در مسیر دستیابی به آرامش و استقرار نظم و امنیت اجتماعی، شیوه‌های متعددی توسط جوامع بشری آزموده شده است. با این حال، بسیاری از این کوشش‌ها به دلیل منازعات قدرت و درگیری‌های شخصی، عمدتاً با ناکامی روبرو گردیده است. در مقابل این تجربیات، دین اسلام تحقق نظم و امنیت پایدار را در گرو حکمرانی صالحان و اولیای الهی می‌داند و استقرار این دو مقوله‌ی حیاتی را محصول حکومت شایستگان تحت اشراف حاکمیت الهی معرفی می‌نماید.

خداوند متعال در آیه ۳۳ سوره مائده، علت اصلی ناامنی را مقابله با اولیای الهی و ترویج فساد در زمین برمی‌شمارد: «إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ؛ سزای کسانی که با دوستان خدا و پیامبر او می‌جنگند و در زمین به فساد می‌کوشند جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پایشان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند این رسوایی آنان در دنیا است و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت» (مائده/۳۳). این آیه‌ی شریفه نشان می‌دهد که ناامنی اجتماعی ریشه در طغیان در برابر فرامین الهی دارد. در مقابل، وعده خداوند بر این است که ایمان و عمل صالح، زمینه‌ساز تحول اساسی در جامعه خواهد بود: «وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا؛ وعده داده خداوند کسانی را که ایمان می‌آورند و عمل صالح انجام می‌دهند خوف و ترسشان را به امنیت تبدیل نماید» (نور/۵۵). بر این اساس، آیه‌ی مبارکه تصریح می‌نماید

که استقرار حقیقی امنیت، از طریق ایمان قلبی و عمل صالح جمعی در چارچوب دستورات الهی میسر می‌گردد.

در متون روایی اسلامی، عامل اصلی تحقق نظم و امنیت در جامعه، حضور امام به عنوان خلیفه و نماینده‌ی خداوند در زمین معرفی شده است. بر اساس این نگرش، وجود امام موجبات سامان‌یابی جامعه را فراهم ساخته و از کارکردهای ذاتی امام محسوب می‌شود که با استقرار در رأس حکومت - که به موجب حق الهی شایسته آن است - آرامش و امنیت را برای جامعه به ارمغان می‌آورد. این مفهوم در کلام گهربار امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در خطبهٔ چهل و ششم نهج‌البلاغه به تصویر کشیده شده است، آنجا که امام را به رشته تسبیح تشبیه می‌فرماید: «مَكَانُ التَّيْمِ بِالْأَمْرِ مَكَانُ النُّظَامِ مِنَ الْخَرْزِ يَجْمَعُهُ وَيَضُمُّهُ، فَإِنْ انْقَطَعَ النُّظَامُ تَفَرَّقَ وَ ذَهَبَ، ثُمَّ لَمْ يَجْتَمِعْ بِحَذَافِيرِهِ أَبَدًا؛ زَمَادَارُ وَ وَلِيٌّ أَمْرٌ بِهِ مَنْزِلَةٌ رَشْتَهُ أَيْ اسْتَبَدَّ بِهَا مَهْرَهَا رَا كَرْدَ آوَرْدَه، أَنَّهُا رَا بِه هَم پِیُونَد می‌دهد، اگر رشته از هم بگسلد، مهره‌ها از یکدیگر جدا شده پراکنده می‌گردند و دیگر هیچ‌گاه همه آن‌ها گرد نمی‌آیند» (نهج‌البلاغه، ۴۶). این تشبیه بدیع نمایانگر آن است که امام، محور وحدت و نظام‌بخش جامعه است، همان‌گونه که رشته، مهره‌های پراکنده را نظم می‌بخشد. فقدان این محور وحدت‌بخش، موجب پراکندگی و فروپاشی نظام اجتماعی خواهد شد.

همچنین در «غایه المرام» از جابر جعفی نقل شده که گفت: به حضرت محمد بن علی باقر علیه‌السلام عرضه داشتیم؛ علت نیاز به پیامبر و امام چیست؟ فرمود: «برای بقای جهان بر صلاح و راستی، و اینکه خداوند عزوجل در صورت وجود پیامبر یا امام در میان اهل زمین، عذاب را از آنان برمی‌دارد» (حرعاملی، ۱۳۸۴، ج ۱۱، ص ۵۶۶). این مطلب مؤید آیه شریفه «وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ؛ وَ تَا وَ قْتِیْ كَه تُو دَر مِیَانِ آنَهاییِ خِداوَنَدِ آنَهَا رَا عَذَابِ نَمِی كَنَد» (انفال/۳۳) می‌باشد.

از مجموع روایات مطرح شده چنین استنباط می‌گردد که وجود امام در جامعه، ضامن تحقق امنیت و آرامش است و این تأثیرگذاری صرفاً به حضور فیزیکی امام محدود نبوده و در دوران غیبت نیز تداوم می‌یابد. چنان که از حضرت مهدی عجل‌الله تعالی فرجه الشریف نقل شده است: «إِنِّي أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ كَمَا أَنَّ النُّجُومَ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ» (تونه‌ای، ۱۳۸۷، ص ۱۲۰). همچنین امام رضا علیه‌السلام از قول اجداد طاهرينشان می‌فرماید: «أَهْلُ بَيْتِي أَمَانٌ لِأُمَّتِي؛ أَهْلُ بَيْتِ مَنْ أَمَانَ وَ بَاعَثَ أَمْنِيَّتَ امْتَمِ هَسْتَنَد» (عطاردی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۳۰۱). این روایات بر این حقیقت تأکید دارند که امامت به عنوان یک نهاد الهی، کارکردی فرازمانی

داشته و حفاظت از جامعه انسانی در برابر مخاطرات گوناگون از وظایف ذاتی آن به شمار می‌رود.

بر اساس بررسی روایات منسوب به امام رضا علیه السلام، تنها وجود پربرکت امام در مقام خلیفه و برگزیده الهی است که می‌تواند امنیت جامعه اسلامی را تأمین نماید. این کارکرد حیاتی از جنبه‌های متعددی در کلام حضرت مورد تأکید قرار گرفته است: «حفاظت از مرزها و تمامیت ارضی: يَمْنَعُهُمْ مِنَ التَّعَدَّى وَالِدُخُولِ فِيمَا حُظِرَ عَلَيْهِمْ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۲۰۳)؛ صیانت از هویت و ملیت اسلامی: «إِنَّهُ لَوْ لَمْ يُجْعَلْ لَهُمْ إِمَامًا قِيَمًا أَمِينًا حَافِظًا لَدَرَسَتِ الْمَلَّةُ» (همان، ج ۲، ص ۲۰۴). این بیانات گویای آن است که امامت نه تنها یک منصب معنوی، بلکه نهادی است که بقا و سلامت جامعه‌ی اسلامی در ابعاد مختلف متکی به وجود آن می‌باشد.

بر پایه‌ی این روایات که امام را پاسدار هویت جامعه می‌داند، اهمیت والای کار ویژه امام در عرصه اجتماعی آشکار می‌شود. اگر مردمان خواهان دستیابی به امنیت - که دغدغه همیشگی جوامع در طول تاریخ بوده است - می‌باشند، می‌بایست به ریسمان الهی و امام به عنوان خلیفه برگزیده پروردگار تمسک جویند؛ چرا که تنها امام است که از سوی خداوند به عنوان امین، قیم و حافظ مردم منصوب گردیده است: «إِمَامًا قِيَمًا أَمِينًا حَافِظًا» (همان). از منظر امام رضا علیه السلام، امام افزون بر تأمین امنیت داخلی و صیانت از هویت و کیان جامعه، پاسداری از مرزها در برابر تهدیدات خارجی را نیز بر عهده دارد. چنان که حضرت تصریح می‌فرماید: «وَمَنْعُ الثُّغُورِ وَالْأَطْرَافِ، امام از حدود و اطراف جوامع منع و محافظت می‌نماید» (همان، ج ۱، ص ۴۴۹). این نقش محوری امام است که آرامش و امنیت را به جامعه ارزانی داشته و سامان‌بخش امور مسلمین می‌باشد: «وَنِظَامُ الْمُسْلِمِينَ» (همان، ج ۱، ص ۴۴۹). بدین ترتیب، مردم در سایه حکمرانی امام می‌توانند در جامعه‌ای امن، بر اساس عدالت و برابری زندگی نموده و به سرمنزل مقصود که همانا سعادت و کمال است، نائل آیند.

بر اساس شواهد روایی، امام در جامعه ابعاد گوناگونی از امنیت و آرامش را برای مردم تأمین می‌نماید که از امنیت معنوی و روانی آغاز شده و تا ابعاد سخت‌افزاری نظامی، هویتی و ملیتی گسترش می‌یابد. این کارکرد جامع، مرزهای اعتقادی و فکری جامعه را نیز تحت پوشش قرار می‌دهد. بی‌تردید، ایجاد نظم، آسایش و امنیت از کارویژه‌های اساسی امام است و این توانایی از سوی پروردگار به ایشان عطا شده است. با این حال، تحقق کامل این مأموریت منوط به برخورداری امام از جایگاه حکومتی و قرارگیری در رأس هرم قدرت می‌باشد.

متأسفانه در طول تاریخ، مردم از این نعمت بزرگ محروم مانده و به جای پناه بردن به این خاندان الهی، به افراد نالایقی روی آورده‌اند که نتیجه آن جز ناامنی، آوارگی و سلطه بیگانگان بر جان و مال مسلمانان نبوده است. امام رضا علیه‌السلام و دیگر ائمه اطهار علیهم‌السلام با بیان روایاتی که نمونه‌هایی از آن ذکر شد، مردم را به سوی امام حق و واقعی که از سوی خداوند به جانشینی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله منصوب شده، فرامی‌خوانند تا در سایه مدیریت الهی ایشان به آرامش و آسایش حقیقی دست یابند.

۷. نتیجه‌گیری

بر پایه بررسی احادیث امام رضا علیه‌السلام با روش تحلیل مضمونی، این نتیجه به دست می‌آید امام که از سوی پروردگار به‌عنوان خلیفه الله پس از پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله معرفی شده، نمی‌تواند در جامعه رویکردی انفعالی یا انزواگرایانه داشته باشد. این امر از آن روست که ماهیتاً امام در رأس کنشگران اجتماعی قرار دارد و فلسفه وجودی او نه تنها موجب اثرگذاری در امور مهم اجتماعی و سیاسی می‌شود، بلکه به‌عنوان رهبر جامعه در تمامی عرصه‌های اجتماعی و سیاسی نقش محوری و تعیین‌کننده ایفا می‌نماید. بر این اساس، خداوند متعال ویژگی‌هایی به امام عطا فرموده که وی را قادر می‌سازد در برابر تمامی شئون جامعه به‌عنوان فعال برتر ظاهر شود. این ویژگی‌ها در قالب کارکردهای امام در جامعه تجلی می‌یابد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: هدایتگری و دعوت به سوی دین، اقامه و اجرای احکام الهی، مدیریت و تدبیر امور جامعه، ایجاد نظم و امنیت پایدار. این کارکردها نشان می‌دهد که امامت نهادی زنده و پویاست که پاسخگوی نیازهای مختلف جامعه در گذر زمان می‌باشد.

از دیدگاه امام رضا علیه‌السلام، امام در بُعد اجتماعی-سیاسی جامعه، مسئولیت هدایتگری را عهده‌دار بوده و مردمان را به سوی دین الهی و معنویت فرامی‌خواند. این کار کرد که نخستین و اساسی‌ترین نقش امام محسوب می‌شود، جوامع بشری را که از معنویت فاصله گرفته و صرفاً به مادیات بسنده کرده‌اند، آگاه ساخته و به سوی دین انسان‌ساز و آرامش‌بخش الهی رهنمون می‌سازد.

در گام بعد، امام موظف است رسالتی را که پیامبران الهی برای آن مبعوث شده‌اند، ادامه دهد و برای محقق ساختن آن تلاش نماید. این رسالت، همان برپاداشتن و اجرای مفاهیم دینی در جامعه است که در قرآن کریم با عبارت «أَقِمْوا الدِّینَ» خطاب به پیامبران اولوالعزم

مورد تأکید قرار گرفته است. امام با برخورداری از توان مدیریتی می‌تواند همزمان نقش هدایتگری و نیز اجرایی‌سازی مفاهیم عمیق دینی را در جامعه به نیکی ایفا نماید. امام رضا علیه‌السلام با تأکید بر شایستگی امام در اداره امور جامعه، کارکرد سومی را نیز برای ایشان برمی‌شمارد که ایجاد نظم، امنیت و آسایش در جامعه است. بر این اساس، تنها امام است که توانایی تحقق این امور حیاتی در جامعه را دارا می‌باشد.

به‌طور کلی، از بررسی احادیث و اندیشه‌های امام رضا علیه‌السلام چهار کارویژه اصلی در بُعد اجتماعی-سیاسی برای امام شناسایی می‌شود. این پژوهش نشان می‌دهد که امام نقشی حیاتی و بی‌بدیل در جامعه ایفا می‌نماید، به‌گونه‌ای که فقدان امام، هم دین و هم دنیای انسان‌ها را در معرض خطر و نابودی قرار می‌دهد. تنها امام است که می‌تواند انسان را در تمام ابعاد زندگی فردی و اجتماعی به بهترین شکل هدایت نموده و به سعادت، کمال و عاقبت بخیری رهنمون سازد. این کارکردهای اساسی عبارت‌اند از:

۱. امام به‌عنوان دعوت‌کننده به سوی دین خداوند و معنویت
 ۲. امام به‌عنوان برپادارنده و اقامه‌کننده دین خداوند در جامعه
 ۳. امام به‌عنوان مدیر و مدبر توانا در اداره امور جامعه (با تأکید بر کارکرد سیاسی)
 ۴. امام به‌عنوان ایجادکننده نظم و امنیت در جامعه (با تأکید بر کارکرد سیاسی)
- این چهار رکن، ساختار جامعه اسلامی را تشکیل می‌دهند که تحت هدایت امام، به سوی کمال و سعادت حرکت می‌نماید.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم، (۱۳۸۹ش)، مترجم: ناصر مکارم شیرازی، قم، علی ابن ابی طالب علیه‌السلام.
- نهج البلاغه، (۱۳۹۲ش)، مترجم: محمد دشتی، قم، نشتا.
- صحیفه سجادیه، (۱۴۰۳ش)، مترجم: حسین انصاریان، قم، دارالعرفان.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۴ق)، **عیون اخبار الرضا علیه‌السلام**. مترجم: علی اکبر غفاری، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۳۱ق)، **عیون اخبار الرضا علیه‌السلام**. قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
- پورامینی، محمدباقر، (۱۳۹۳ش)، **سلوک سیاسی: سیره سیاسی امام رضا علیه‌السلام**. مشهد، به‌نشر.
- تیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۴۱۰ق)، **غور الحکم و درر الکلم**، قم، دارالکتاب الإسلامی.
- توانایان فرد، حسین، (۱۳۶۵ش)، **مبانی مدیریت و مدیریت در اسلام**، تهران، الهام.
- تونه‌ای، مجتبی، (۱۳۸۷ش)، **موعود نامه: فرهنگ الفبایی مهدویت**، قم، میراث ماندگار.
- چنارانی، محمدعلی، (۱۳۹۵ش)، **رفتارهای اخلاقی و اجتماعی امام رضا علیه‌السلام**، تهران، پگاهان.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۳۸۴ش)، **وسائل الشیعه**، قم، مؤسسه نشر اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷ش)، **لغت‌نامه دهخدا**، تهران، دانشگاه تهران.
- شرفی، محمدرضا، (۱۳۹۴ش)، **مهارت‌های زندگی در سیره رضوی: مهارت‌های ارتباطی-اجتماعی**، مشهد، به‌نشر.
- شیخ‌زاده، محمد و بنی‌اسد، رضا، (۱۴۰۲ش). **تحلیل مضمون: مفاهیم، رویکردها و کاربردها**، تهران، لوگوس.
- طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۸۸ش)، **شبهه در اسلام**، قم، بوستان کتاب.
- عطاردی، عزیزالله، (۱۴۱۸ق)، **مسند الرضا علیه‌السلام**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- علاء‌الدین، علی بن حسام، (۱۴۱۹ق)، **کنز العمال**، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- قرائتی، محسن، (۱۳۹۱ش)، **اصول عقاید (امامت)**، تهران، مؤسسه درس‌هایی از قرآن.
- کارخانه، علی، (۱۳۹۲ش)، **سیره سیاسی امام رضا علیه‌السلام و تحلیل مسئله ولا‌یتعهدی**، قم، بوستان کتاب.
- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، **الکافی**، تهران، دارالکتب الإسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، **بحار الانوار**، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۳۱۵ق)، **بحار الانوار**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۸۴ش)، **میزان الحکمه**، قم، دارالحديث.
- نجفی، موسی، (۱۳۹۲ش)، **تمدن رضوی: مؤلفه‌های تمدن‌ساز در مکتب سیاسی امام رضا علیه‌السلام**، اصفهان، آرما.
- نوحه‌خوان، محمدحسین، (۱۳۹۶ش)، **الگوهای فردی و اجتماعی امام رضا علیه‌السلام**، قم، گنجینه یاد.
- نیلی‌پور، مهدی، (۱۳۸۶ش)، **مهندسی و مدیریت فرهنگی**، اصفهان، مرغ سلیمان.
- هاشمی قادی، سیده ستاره، (۱۳۹۷ش)، **سیره اجتماعی ائمه ابن الرضا علیهم‌السلام**، مشهد، به‌نشر.

هاشمی قادی، سیده ستاره، (۱۳۹۸ش)، **رفتارهای اجتماعی امام رضا علیه السلام**، قم، ثقلین.
وطن دوست، رضا، (۱۳۹۵ش)، **دین و سیاست از منظر امام رضا علیه السلام**، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

References

- Qur'an, (2010). Translator: Nasser Makarem Shirazi. Qom, Ali ibn Abi Talib Publications (peace be upon him).
- Nahj al-Balagha(2013). Translator: Mohammad Dashti. Qom, Nashta.
- Al-Sahifa al-Sajjadiyya(1983). Ansarian, Hussein. Qom, Dar al-'Irfan.
- Ala al-Din, Ali bin Hisam. (1998). Kanz al-'Ummal. Beirut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Attardi, Azizullah. (1998). Musnad al-Reza (A.S.). Qom, Islamic Propagation Office of the Qom Seminary.
- Chenarani, Muhammad Ali. (2016). Ethical and Social Behaviors of Imam Reza (A.S.). Tehran, Pughayan.
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1998). Tehran, University of Tehran Publications.
- Hashemi Ghadi, Sayyida Setareh. (2018). The Social Sirah of the Imams, Sons of al-Reza (A.S.). Mashhad, Be Nashr.
- Hashemi Ghadi, Sayyida Setareh. (2019). Social Behaviors of Imam Reza (A.S.). Qom, Thaqalayn.
- Hurr al-Amili, Muhammad bin al-Hasan. (2005). Wasa'il al-Shi'a. Qom, Islamic Publishing Institute.
- Ibn Babuyah, Muhammad bin Ali. (1984). 'Uyun Akhbar al-Rida (peace be upon him). Translator: Ali Akbar Ghaffari. Beirut, Al-A'lami Foundation for Publications.
- Ibn Babuyah, Muhammad bin Ali. (2010). 'Uyun Akhbar al-Reza (A.S.). Qom, Al al-Bayt Foundation (peace be upon them) for Reviving Heritage.
- Karkhanah, Ali. (2013). The Political Sirah of Imam Reza (A.S.) and Analysis of the Issue of Succession. Qom, Bustan-e Ketab.
- Kulayni, Muhammad bin Ya'qub. (1987). Al-Kafi. Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Majlisi, Muhammad Baqir bin Muhammad Taqi. (1983). Bihar al-Anwar. Beirut, Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Majlisi, Muhammad Baqir. (1897). Bihar al-Anwar. Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Mohammadi Rey Shahri, Muhammad. (2005). Mizan al-Hikmah. Qom, Dar al-Hadith.
- Najafi, Musa. (2013). Razavi Civilization: Civilization-Building Components in the Political School of Imam Reza (A.S.). Isfahan, Arma.
- Nilipour, Mahdi. (2007). Cultural Engineering and Management. Isfahan, Morgh-e Soleiman.
- Nuhehkhwan, Muhammad Hussein. (2017). Individual and Social Models of Imam Reza (A.S.). Qom, Ganjineh-ye Yad.

- Puramini, Muhammad Baqir. (2014). *Political Conduct: The Political Sirah of Imam Reza (A.S.)*. Mashhad, Behnashr.
- Qara'ati, Mohsen. (2012). *Principles of Belief (Imamah)*. Tehran, Dars-ha-ye Qur'an Institute.
- Sharafi, Muhammad Reza. (2015). *Life Skills in the Razavi Sirah: Communication-Social Skills*. Mashhad, Be Nashr.
- Shaykhzadeh, Muhammad and Bani Asad, Reza. (2023). *Thematic Analysis: Concepts, Approaches, and Applications*. Tehran, Logos.
- Tabatabai, Sayyid Muhammad Hussein. (2009). *Shi'a in Islam*. Qom, Bustan-e Ketab.
- Tamimi Amadi, Abd al-Wahid bin Muhammad. (1990). *Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim*. Qom, Dar al-Kitab al-Islami.
- Tavanaian Fard, Hussein. (1986). *Foundations of Management and Management in Islam*. Tehran, Ilham Publications.
- Toneh'i, Mojtaba. (2008). *Promised Book: Alphabetic Culture of Mahdaviyyat*. Qom, Lasting Heritage.
- Vatandoust, Reza. (2016). *Religion and Politics from the Perspective of Imam Reza (A.S.)*. Mashhad, Islamic Research Foundation.